

ROMA ARGENTEA MMXV

**Kolokvium k římské literatuře, kultuře
a dějinám raného císařství
(k 1950. výročí Pisonova spiknutí)**

Ústav řeckých a latinských studií
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Celetná 20, místnost č. 338 (3. patro)

24.–25. září 2015

PROGRAM

24. září 2015

LITERÁRNÍ BLOK

10:30 ... zahájení kolokvia, úvod k literárnímu bloku

DAGMAR MUCHNOVÁ, ředitelka ÚŘLS FF UK, MARTIN BAŽIL

I. sekce: Seneca dramatik a filosof

předsedající: EVA STEHLÍKOVÁ

11:00 ... EVA KUŤÁKOVÁ (Ústav řeckých a latinských studií FF UK, Praha):

Senekovy Trójanky – trojí setkání s osudem

11:20 ... EDITA WOLF (Ústav řeckých a latinských studií FF UK, Praha / CEFRES):

Oedipus solutus

Senekova tragédie Oidipus se otevírá Oidipovým monologem, v němž hrdina poukazuje na tíži břemene vladaře a na svou předcházející situaci starostlivo zburcovaného exulanta (*curis solutus exul*). Na konci hry se Oidipus opět stává exulantem, zbaveným vlády. Mezitím ovšem došlo k osudovému odhalení, které se odehrává jako rozřešení (*solvere*) věštby, podobně jako získání vlády v Thébách předcházelo rozřešení hádanky Sfingy. Druhý Oidipův exil je tedy výsledkem rozpletení dvojznačnosti věštby, které vede ke splacení viny (*poenas solvere, iusta persolvere*). Oidipova schopnost řešit/splácet (*solvere*) se tak stává předmětem tragické ironie nesené dvojznačností, na níž poukazuje J.-P. Vernant jako na konstitutivní prvek žánru tragédie. Oidipus je ukazován jako v první řadě jednající, ale zároveň jako předmět dění, jako vlečený osudem. Jakožto hrdina-řešitel (*ambigua soli noscere Oedipodae datur*) tuto situaci sám nahlíží a v souladu s tímto odhalením na sebe uvaluje trest reprodukcí tragickou dvojznačnost – smrt, která není smrtí (*nec sepultis mixtus et vivis tamen exemptus*). Příspěvek si klade za cíl sledovat tragickou dvojznačnost v užití slovesa *solvere*, střídání aktivity a pasivity, a pokusit se na tomto střídání ukázat vztah jednajícího subjektu a osudu vyjádřeného sudbou. Takové zkoumání umožní nahlédnout, jakým způsobem Senekova tragédie Oidipus předvádí paradoxnost lidské situace, v níž se vše děje podle osudu, a člověk se přitom nutně svým jednáním osudu ujímá a za své činy nese odpovědnost.

11:40 ... PETER FRAŇO (Katedra filozofie FF UCM, Trnava):

Receptia Ciceronovho života a diela v spisoch Lucia Annaea Senecu

V príspevku sa zameriame na analýzu niektorých konkrétnych pasáží zo Senecových spisov, v ktorých sa autor či už v pozitívnom, alebo v negatívnom slova zmysle vyrovnáva s osobou a dielom Marca Tullia Cicerona. V nadväznosti na výskumy Daniela G. Gambeta a Alda Setaioliho (Gambet, D.: *Cicero in the Works of Seneca Philosophus*; Setaioli, A.: *Seneca e Cicerone*) tak postupne predstavíme niekoľko tematických portrétov

Marca Tullia Cicerona. V prvom rade sa budeme zaoberať obrazom Cicerona ako filozofa. Hlavným našim zámerom bude odpovedať na otázku, prečo sa Seneca cielene vyhýba uvádzaniu citácií z Ciceronových filozofických diel a z akého dôvodu zaujíma k jeho filozofickému odkazu pomerne rezervovaný postoj. Zároveň si budeme všímať spôsob akým Seneca medzi sebou porovnáva životné osudy Marca Porcia Catona a Marca Tullia Cicerona v kontexte výkladu stoického konceptu „múdreho muža“ či „mudrca“ (lat. *sapiens*). V ďalšom bode sa zameriame na Senecovu reflexiu Cicerona ako literáta a štylistu. Budeme si všímať aké konkrétne postoje zaujíma Seneca k Ciceronovmu rečníckemu umeniu, štýlu vyjadrovania a k niektorým konkrétnym literárnym obrazom. V poslednej časti príspevku obrátíme našu pozornosť na Senecovu interpretáciu Ciceronových politických postojov. Zameriame sa tu predovšetkým na zodpovedanie otázky či sa Seneca dokázal pri hodnotení tejto roviny autorovho života odpuťtať od dobového „školského“ výkladu Ciceronovej politickej angažovanosti.

12:00 ... diskuse k I. sekci

12:30 ... polední pauza

II. sekce: Seneca v českém baroku

předsedající: MARTIN BAŽIL

14:00 ... MAGDALÉNA JACKOVÁ (Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha):

Vedlejší části dramatu u Seneky a v jezuitských hrách z českých zemí

O zásadním vlivu Senekových dramát na divadlo raného novověku, ať už vernakulárního či latinského, již bylo napsáno mnoho a nepochybně ještě mnoho napsáno bude. Z široké škály nabízejících se témat jsem si pro svůj příspěvek vybrala srovnání vedlejších částí dramatu (prologů, chorů a epilogů) u Seneky a v dochovaných jezuitských dramatech z českých zemí. Věnovat se budu pochopitelně především chorům, v menší míře pak úvodním, případně závěrečným částem her, tedy prologům a epilogům. Tyto výstupy budou zkoumat po stránce formální (především z hlediska metriky) i funkční; v tomto případě se zaměřím na otázku, jakou roli tyto výstupy hrají z hlediska děje a jaké je jejich zapojení do hry (např. jestli chory vystupují jako dramatická postava, která zasahuje do vlastního děje, slouží jako komentář, zda v nich vystupují alegorické postavy apod.). Senekovy hry přitom budu porovnávat jednak s rozsáhlejšími dramaty Arnolda Engela (1620–1690) z 50. let 17. století a o něco mladšími texty Karla Kolčavy (1656–1717), jednak se školskými hrami z poslední třetiny 17. a první poloviny 18. století. Mým cílem bude ukázat, že v mladších textech se tyto části od Senekových her podstatně liší, a pokusit se odpovědět na otázku, zda a do jaké míry najdeme odlišnosti v dramatech starších.

14:20 ... EVA PAUEROVÁ (Jazykové centrum FF UK, Praha / Ústav řeckých a

latinských studií FF UK, Praha):

Senekovská recepcie v jezuitském divadle české provincie na příkladu Arnolda Engela

Jezuitské školské divadlo se v posledních letech stává předmětem zkoumání badatelů nejen v zahraničí, ale i v českých zemích. Přes rostoucí pozornost, která je mu u nás věnovaná, ale zatím nebylo probádáno zcela komplexně. Zlomkovitost bádání je dána mimo jiné velkým bohatstvím produkce vzniklé v české provincii (byť se z ní samozřejmě dochoval jen malý díl), stejně jako roztroušeností a nedostatečnou zmapovaností dochovaných her. I dosud objevené hry ale umožňují určitý vhled do existujícího materiálu. Tento příspěvek se nesnaží představit veřejnosti nové texty, ale klade si za cíl přispět k prozkoumání jezuitského divadla z hlediska inspiračního zdroje, který byl většinou badateli předpokládán, aniž by byl důkladněji doložen, a tím jsou Senekovy tragédie. Přes ohromný ohlas, který měly hry římského tragika už od renesance v evropském divadle, se jejich recepci v českém prostředí dosud nikdo systematicky nevěnoval. Předpoklad jejich vlivu na autory školských her, učitele jezuitských gymnázií tvořící každoročně pro své žáky nové dramatické texty, se přitom jeví jako zcela oprávněný. Předmětem tohoto příspěvku proto budou konkrétní podoby senekovské recepcie v jezuitském školském divadle české provincie v 17. a 18. století. Obecný přehled doplní alespoň stručné úryvky textů umožňující vytvoření jasnější představy o způsobu, jakým jezuitští dramatikové nakládali se svým antickým vzorem.

14:40 ... RADKA NOKKALA MILTOVÁ (Seminář dějin umění FF MU, Brno):

Kolonáda Květné zahrady v Kroměříži a Seneca Pamphilj

V letech 1665–1671 byla při severozápadní zdi Květné zahrady v Kroměříži vystavěna arkádová kolonáda, do jejíchž nik bylo vsazeno 44 soch, tematicky čerpajících z antické mytologie a historie. Jednou z nich je i ztvárnění umírajícího Seneky (na podstavci označeno jako „Seneca moriens“), které zapadá do jedné z ikonografických linií zpodobování této události v raném novověku. Kroměřížská realizace do detailu vychází z grafické série publikované Giovannim Giacomem Rossim kolem roku 1649, mapující sochařské bohatství římského casina Pamphilj. Helénistická skulptura, původně zdobící Casino Belrespiro této římské vily dnes stojí v prostorách Galleria dei Candelabri Vatikánských muzeí a je od dob Winkelmannova kriticismu oprávněně spojována s motivem starého rybáře. V raném novověku však nesla odlišné ideové konotace, spojované právě se Senekovou smrtí. Zapadá tak do shodné ideové vrstvy jako její slavnější varianta, tzv. Seneca Borghese (dnes Musée du Louvre, Paris), která se stala východiskem pro mnoho dalších výtvarných zpracování, s Rubensovou malbou v čele (kolem 1615, Alte Pinakothek, München). Příspěvek by se rád zaměřil na zmíněný ikonografický typus Umírajícího Seneky v raném novověku, proměny jeho obsahové náplně v průběhu doby a především na ideové pozadí vzniku kroměřížské kolonády, pro niž byla volena mj. socha Umírajícího Seneky. Ideový základ veškerých uměleckých realizací, vzniklých pod patronací olomouckého biskupa Karla II. z Liechtensteinu-Castelkorna nese otisk tohoto objednavatele, který se svými aktivitami řadí mezi nejvýraznější osobnosti své doby u nás. Jeho mecenát je prochnut pečlivým dohledem nad ideovou stránkou a kvalitativní úrovní uměleckých děl, což platí rovněž pro ideovou koncepci celé Květné zahrady.

15:00 ... diskuse k II. sekci

15:30 ... přestávka

III. sekce: „Stříbrní autoři“ v české kultuře 19. a 20. století

předsedající: EVA KUŤÁKOVÁ

16:00 ... DANIELA ČADKOVÁ (Kabinet pro klasická studia FIÚ AV ČR, Praha):

„Bahniště nemravnosti a nevázanosti.“ K recepci tzv. stříbrného období římské literatury v české kultuře 2. poloviny 19. století

V příspěvku se budeme zabývat různými projevy vztahu české kultury ke stříbrné římské literatuře. Zaměříme se přitom zvláště na školské podání tohoto období v rámci rakouské gymnaziální výuky: na školní kánon, učebnice a publikace-populární naučného charakteru. Budeme si také všimnout, jak se dobové hodnocení „úpadkového“ císařského Říma projevuje v tehdejší literatuře; zejména se soustředíme na recepci Petronia u vybraných dekadentních autorů, českých i evropských (Karásek ze Lvovic, Huysmans aj.).

16:20 ... ELIŠKA POLÁČKOVÁ (Kabinet pro klasická studia FIÚ AV ČR, Praha /

Katedra divadelních studií FF MU, Brno):

Česká divadelní recepce Seneky... aneb Faidra

Senekova *Phaedra* je jedna z mála her tohoto římského autora stříbrného období, jež byly přeloženy do češtiny, a dokonce si jako jediná probojovala cestu i na česká profesionální jeviště. Příspěvek mapuje poměrně omezenou recepci tohoto dramatu v českém prostředí, zejména dvě jeho divadelní inscenace. První z roku 1977 zrežisoval pod názvem *Seneca a ti druzí... aneb Faidra* Ewald Schorm v Divadle Na okraji, zejména se ale jedná o druhé, porevoluční zpracování Hany Burešové, která hru nastudovala nejdříve v roce 2007 v Divadle v Dlouhé, později režijní koncept se stejnou herečkou v titulní roli zopakovala v Městském divadle Brno (2012). Inscenace Hany Burešové se dočkala také rozhlasového zpracování a ČT2 v roce 2008 natočila a odvysílala i její televizní záznam. Důležitý je také samotný překlad Evy Stehlíkové, který v sobě snoubí vysoké kvality dramatické i estetické a vznikl nejdříve jako scénář právě pro zmíněnou inscenaci, sekundárně byl přepracován a vydán knižně, což je péče, již se u nás překladům pro divadlo většinou nedostává. Součástí příspěvku bude také srovnání české divadelní recepce *Phaedry* se situací ostatních Senekových her, tedy spíše jejich překladů. Konkrétně bude zmíněn překlad *Phaedry* od Zdeny Hadrbolecové a Josefa Kostohryze pro výše zmíněnou inscenaci v Divadle Na okraji, *Medei* od Petra Polehly, *Thyesta* od Evy Stehlíkové a Pseudo-Senekovy *Octavie* od Daniely Čadkové. Kromě *Faidry* byla u nás inscenována, pokud je nám známo, pouze jedna další Senekova divadelní hra, posledně zmíněná *Octavia*, v brněnském poloprofesionálním Divadle Aldente, a to pod názvem *Octavia aneb Bohové nejsou*, o níž bude rovněž krátce pojednáno.

16:40 ... EVA STEHLÍKOVÁ (Katedra divadelních studií FF MU, Brno):

Jarmila Loukotková, Sen o Petroniovi

17:00 ... diskuse k III. sekci

25. září 2015

HISTORICKO-KULTURNÍ BLOK

9:00 ... úvod k historicko-kulturnímu bloku

VÁCLAV MAREK

I. sekce: Pisonovo spiknutí a související události

předsedající: VÁCLAV MAREK

9:15 ... MICHAL HABAJ (Katedra historických věd a stredoerópských štúdií FF

UCM, Trnava):

Plutarchos, Mor. 505C: pár poznámok k prezradeniu Pisonovho povstania

Pisonovo sprisahanie síce vieme rekonštruovať predovšetkým prostredníctvom Tacitovho podania, jednotlivé prvky jeho priebehu však vieme čiastočne doplniť i informáciami z iných zdrojov. Pomerne málo priestoru sa v tomto zmysle venovalo Plutarchovej správe o prezradení Pisonovho sprisahania, ktorú Grék zanechal vo svojej eseji *De garrulitate*. Správa predstavuje do istej miery problém, lebo sa v nej výslovne nespomína, ku ktorému sprisahaniu sa viaže, okrem toho je zachovaná v moralistickej eseji a ku všetkému predstavuje v porovnaní s Tacitom úplne inú verziu toho ako sa udalosť v roku 65 pri odhalení sprisahania odohrali. Cieľom štúdie je preto aspoň čiastočne začleniť správu do celého, pomerne hmlistého priebehu Pisonovho sprisahania a poukázať na skutočnosť, že Plutarchova správa nemusí byť alternatívou k Tacitovej, ale jej komplementárnym prvkom. Autor sa pokúsil vyhodnotiť jednotlivé literárne a historické prvky správy, jej možné zdroje a na základe získaných poznatkov premietnuť jej informačnú hodnotu do širšieho kontextu celého sprisahania.

9:35 ... MARKÉTA MELOUNOVÁ (Ústav klasických studií FF MU, Brno):

Princeps – vindex libertatis

Příspěvek hodlá zasadit Pisonovo spiknutí do širšího kontextu výkonu spravedlnosti a císařské propagandy v období římského principátu. Bude se zabývat otázkou, jaké místo spiknutí zaujímá mezi jinými potrestanými projevy opozičního smýšlení vůči císařům principátu, při čemž bude vycházet ze srovnání způsobu vyšetřování a trestání. Pozornost bude upřena k právnímu základu, na němž obecně spočívalo jednání s císařovými nepřáteli, a zvláště pak k tomu, jak bylo toto jednání císařem a jeho okolím prezentováno. Pojednáno bude o inspiracích v mimořádných opatřeních k ochraně státu za pozdní republiky i o tom, jak byl v souvislosti s potlačováním opozice předkládán obraz císaře jako garanta veřejného pořádku a blaha občanů, jenž měl významný vzor v Augustově (sebe)prezentaci.

9:55 ... IVAN PRCHLÍK (Ústav řeckých a latinských studií FF UK, Praha):

Procesy s křesťany v kontextu potlačení Pisonova spiknutí

10:15 ... diskuse k I. sekci

10:45 ... *přestávka*

II. sekce: Kulturně-historický kontext

předsedající: BOHUMILA MOUCHOVÁ

11:15 ... VÁCLAV MAREK (Ústav řeckých a latinských studií FF UK, Praha):

Galba a jiný Piso

11:35 ... JAN JANOUŠEK (Katedra klasické filologie FF UP, Olomouc):

Orientální kultury za raného principátu

Příspěvek se věnuje postupnému prosazování orientálních kultů (Mithra, Isis, Ma Bellona) na římském území. Sleduje vznik nových svatyň, věnovaných těmto kultům a zprávy (literární i nápisné) o jejich vyznavačích. Zvláštní pozornost upřena na náboženské projevy některých císařů, od postupného sblížení se s nimi až po spontánní akty přízně.

11:55 ... MARIE PARDYOVÁ (Ústav archeologie a muzeologie – odd. pro klasickou archeologii FF MU, Brno):

Vatikánský Laokoón, program a ideologie výzdoby v kontextu přímořských vil julsko-claudiovských císařů

Pliniova zmínka o sousoší Laokoóna a jeho rhodských tvůrcích v 36. knize Naturalis historia byla cca před šedesáti lety aktualizována nálezem fragmentů několika sousoší v Tiberiově vile ve Sperlonze, kde se našla i signatura Pliniem jmenovaných sochařů. Přes tuto souvislost datace Laokoóna stále osciluje, a to nejen pokud jde o horní hranici vzniku slohové předlohy, ale také v souvislosti s odhadem konkrétního vzniku sochy, který kolísá od doby augustovské, či tiberiovské až po vkus a sloh neronovského období. Tuto dataci v poslední době prosazuje zejména Gilles Sauron. Cílem příspěvku je zamyšlení nad slohem Laokoóna a plastik ze Sperlongy a také nad dekorativním programem, jaký se uplatňoval v dalších přímořských vilách, které si podél pobřeží jižního Latia a Kampánie vybudovali císaři julsko-claudiovské dynastie. Uplatňoval se v nich nejen smysl pro dramatickost epizod čerpaných z homérské tradice a její obliby na začátku principátu v sepětí s julskou genealogií, ale i živá snaha hledat na území jižní Itálie legendární sepětí s homérskými hrdiny a jejich potomky.

12:15 ... diskuse k II. sekci

12:45 ... *polední pauza*

III. sekce: Obraz neronovské doby v pozdějších pramenech

předsedající: IVAN PRCHLÍK

14:15 ... BARBORA KRYLOVÁ (Mnichov):

Neronův autostereotyp „umělce“ a jeho vztah k vtípným urážkám majestátu

Za Neronovy vlády byla – ve srovnání s jeho předchudci – mnohem méně často aplikována lex Iulia Maiestatis, postihující urážku majestátu. Obzvláště mírně přistupuje Nero k s vtípným utoku proti nemu sireným jako utocně verše či proneseným na divadle, i když se mnohdy jednalo o utoky velice ostře. Jak je doloženo u Suetonia a Tacita, zasazoval se Nero v některých případech dokonce osobně v senátu o mírnější potrestání původce takovýchto vtípů. Vtípné utoky, ať už minene jako „intelektuální hra“ nebo jako vážně mineny utok, jehož cílem je poskodit veřejný obraz cíle, mely v římské společnosti dlouhou tradici a především vysokou intelektuální prestiž (jak je možné doložit z mnoha pramenů, např. Cicerona, Quintiliana, Macrobia etc.). Příspěvek se pokusí argumentovat v tom smyslu, že zmíněny Neronův mírný přístup k vtípným utokům proti nemu samotnému do značné míry souvisí s jeho autostereotypem „vzdelaného umělce a intelektuala“, s nímž by bylo jen velmi špatně sloučitelně vtípné utoky tvrdě postihovat místo toho, aby je „intelektuálně obdivoval“ či přinejmenším uznal jejich zdarilost. Jak je doloženo u Suetonia, Nero sám podobně tuto formu vtípného utoku používal, např. takto „zertoval“ o svému předchudci Claudiovi po jeho smrti.

14:35 ... MARTIN ČERNÝ (Katedra historie FF UJEP, Ústí nad Labem):

„Být jako Nero...“ – pohled na dekadentní vlastnosti panovníka v Historii Auguste

Ačkoli je současným vědeckým diskurzem pramen Historia Augusta hodnocen poněkud rozporuplně, lze jej považovat za jednu z autentických ukázek myšlenkového kvasu pozdní antiky. Autor, či autoři, tohoto souboru císařských biografii měl na zřeteli především politická, etická a náboženská schémata jednotlivých vlád. I přes tento schematicismus můžeme rozeznat konkrétní promyšlené ideje vlády a s ní související hodnotový systém. Příspěvek k poněkud flexibilnímu obrazu špatného panovníka je proto zajímavým exkurzem do myšlenkové struktury soudobého politického uspořádání. V tomto ohledu se jeví osobnost Nerona Claudia Caesara jako vhodný příklad již v názvu zmíněné dekadence; dokonce můžeme hovořit o konstrukci vlastního dekadentního symbolu v Neronově podobě. Pozorování a výklad takového symbolu rovněž slouží k lepšímu pochopení prudkých společenských změn závěru 4. století.

14:55 ... LENKA KOŠŤALOVÁ (Ústav řeckých a latinských studií FF UK, Praha):

Korešpondencia Senecu s Pavlom z Tarzu

Korešpondenciu Senecu s Pavlom z Tarzu tvorí zbierka štrnástich latinských listov (osem listov Senecu a šesť od sv. Pavla), ktoré si údajne vymieňali rímsky stoik Lucius Annaeus Seneca (4 p.n.l. – 65 n.l.) a Pavol z Tarzu (zomrel pravdepodobne okolo r. 64 n.l.). Táto korešpondencia bola po dlhý obdobia prijímaná ako doklad Senecovej spriaznenosti s

kresťanstvom, a to až do 15. storočia, kedy Lorenzo Valla (1407 – 1457) dokázal, že sa jedná o podvrh. Ako prvý sa o tejto korešpondencii zmieňuje sv. Hieronym na konci 4. storočia (v diele De Viribus Illustribus) a v tomto období listy aj pravdepodobne vznikli. Pôvodca listov nie je známy, s veľkou pravdepodobnosťou však ide o veľmi priemerného autora (nasvedčuje tomu hrubý spôsob vyjadrovania a neuhladený štýl). Listy vznikli pravdepodobne preto, aby pomohli oslabovať odpor posledných veľkých antických vzdelancov proti formálne primitívnym kresťanským spisom. Zohrala skutočnosť, že Seneca bol stoik, svoju úlohu pri jeho výbere ako korešpondenta so sv. Pavlom? Ak áno, tak akú? Zavážilo v tomto výbere aj postavenie Senecu na cisárskom dvore? A v neposlednom rade, v akej miere a aký dopad malo rozšírenie tejto korešpondencie na vnímanie Senecu kresťanmi (jedným z dôsledkov bolo aj jeho zaradenie do katalógu kresťanských spisovateľov)? Práve týmito otázkami by som sa rada zaoberala v mojom príspevku a priniesla tak na kolokvium aj pohľad vtedajších kresťanov na tohto známeho filozofa.

15:15 ... diskuse k III. sekcii

15:45 ... záverečná diskuse

16:00 ... zakončení kolokvia